

Beter dan Thucydides en Wagenaar...

Autobiografieën en de geschiedenis van de eigen tijd, 1850-1918

In 1854 hoorde Mary Seacole over de oorlog in de Krim. Seacole, een toen nog onbekende Jamaicaans-Schotse weduwe en verpleegster, reisde vervolgens vanuit West-Indië naar Engeland om de autoriteiten te vragen haar uit te zenden naar het oorlogsgebied. Haar verzoek werd geweigerd, maar op eigen kosten vertrok ze toch. In de buurt van Balaclava zette ze een Brits hotel op, waar ze gewonde soldaten verzorgde. Naast verband en medicijnen bood ze hen versnaperingen, wijn en limonade. Daarmee vestigde ze haar naam als 'Moeder Seacole'. Zij voorzag immers in behoeftes waaraan doorgaans niemand dacht, aldus een criticus van het tijdschrift *Vaderlandsche Letteroefeningen*. In 1857 publiceerde ze haar autobiografie die niet minder werd gewaardeerd:

Genoeg anderen hebben het hoofdbeloof van den oorlog, de wapenfeiten der aanvoerders, de wereldkundige gebeurtenissen met meer of minder sierlijkheid te boek gesteld. Zij bemoeit zich volstrekt niet met die officiële of openbare zijde der gebeurtenissen; zij geeft eenvoudig weder wat zij zelf heeft gezien, maar dat zijn juist van die détails, die men nergens anders vinden kan. Geen Thucydides, geen Livius, of Robertson, Gervinus, Thiers, Wagenaar of Van Meteren geven u een zoo juist begrip van wat de oorlog eigenlijk is, als deze vrouw met haar onbevangen hart en helder oordeel.¹

Een zwarte vrouw stak beroemde en klassieke historici dus naar de kroon met haar levensverhaal. De anonieme criticus laakte dan ook de titel van Seacoles boek dat in het Engels verscheen als *The Wonderful Adventures of Mrs Seacole in Many Lands* en werd vertaald als *Mary Seacole's avonturen in de West en in de Krim, of het belangwekkend leven eener heldin der barmhartigheid door haar zelve verhaald*. De titel wekte de indruk

- 1 Recensie van *Mary Seacole's avonturen in de West en in de Krim, of het belangwekkend leven eener heldin der barmhartigheid door haar zelve verhaald* (Rotterdam 1857), *Vaderlandsche Letteroefeningen* (1858:1) 777-781. Hierna afgekort als VL.
- 2 Philippe Lejeune, 'Der autobiographische Pakt' in: Günter Niggel ed., *Die Autobiographie: zu Form und Geschichte einer literarischen Gattung* (Darmstadt 1998) 214-257; Bonnie J. Gunzenhauser, 'Autobiography: general survey' in: Margaret Jolly ed., *Encyclopaedia of life writing. Autobiographical and biographical forms* (Chicago 2002).
- 3 Rudolf Dekker, 'Jacques Presser's heritage: egodocuments in the study of history', *Memoria y Civilización* 5 (2002) 13-37.
- 4 Voor een overzicht van de theorievorming over het autobiografisch genre, inclusief de feministische en post-koloniale kritiek op de term autobiografie en de canon van autobiografieën: Sidonie Smith en Julia Watson, *Reading autobiography. A guide for interpreting life narratives* (Minneapolis en Londen 2001).

van een avonturenverhaal, terwijl het hier ging om 'geschiedenis tevens van belangrijke gebeurtenissen dezes tijds', aan den lijve ervaren door een ooggetuige van die geschiedenis. Een puntje van kritiek was dat de autobiografe iets te veel over zichzelf had geschreven.

Dat lijkt een curieuze opmerking in de bespreking van een autobiografie. Dit genre wordt tegenwoordig immers gezien als een door een bestaande persoon zelf geschreven prozaverhaal over de eigen, persoonlijke levensgeschiedenis.² Juist vanwege het subjectieve aspect van het genre verloren de meeste historici rond 1900 hun belangstelling voor autobiografieën.³ Uitzondering was de Duitse ideeënhistoricus Georg Misch die aan het begin van de twintigste eeuw een meerdelig standaardwerk over de geschiedenis van de autobiografie schreef, dat in de jaren vijftig in Engelse vertaling beschikbaar kwam. Vanaf die tijd bogen vooral literatuurwetenschappers zich over het autobiografisch genre, dat in de loop van de negentiende eeuw een definitieve vorm zou hebben gekregen.⁴ In die eeuw zou het autobiografisch schrijven tevens zijn toegenomen, wat doorgaans verklaard wordt vanuit een toenemende neiging tot introspectie. Zo stelde de Amerikaanse historicus Peter Gay dat de negentiende-eeuwse burgerij 'to the point of neurosis' was geobsedeerd door het 'zelf', aangezien de eigen persoon nog het enige ankerpunt was in een snel veranderende wereld. Hij illustreerde dat onder andere met de opkomst van ik-romans, het toenemende gebruik om dagboeken te schrijven en de publicatie van beroemde Europese autobiografieën zoals die van Goethe en John Stuart Mill. En passant meldde hij dat ook veel 'andere' mensen een autobiografie publiceerden. Deze teksten zouden de negentiende-eeuwse drang tot zelf-getuigenis eveneens illustreren, maar volgens Gay slaagden de 'gewone' mensen er zelden in een expliciete zelfanalyse te boek te stellen.⁵

Het is de vraag of zo'n zelfanalyse wel de bedoeling van de onbekende autobiografen was en of negentiende-eeuwse lezers wel een persoonlijke getuigenis van autobiografen verwachtten. Afgaande op de bespreking van Mary Seacoles autobiografie lijkt in ieder geval de beroepslezer van *Vaderlandsche Letteroefeningen* geen prijs te stellen op te veel informatie over de autobiografe zelf. Een inventarisatie van Nederlandse egodocumenten heeft bovendien laten zien dat het aantal dagboeken en autobiografieën in de periode 1814-1914 weliswaar toeneemt, maar dat er nauwelijks sprake is van een groeiende introspectie.⁶ Gebaseerd op recensies van autobiografieën zal ik in dit artikel aannemelijk proberen te maken dat de autobiografie in de tweede helft van de negentiende eeuw voorzag in een lezersbehoefte aan geschiedenissen van de eigen tijd, met aandacht voor de veranderende leefwereld van mensen en hun actuele ervaringen. Deze interesse voor realistische informatie over de actualiteit interpreteer ik tegen de

5 Peter Gay, *The naked heart* (New York en Londen 1995) 109-111.

6 De inventarisatie van egodocumenten uit de periode 1814-1914 staat aan de basis van het onderzoeksproject *Controlling time and shaping the self: education, introspection and the practices of writing in the Netherlands 1750-1914*. Voor de inventarisatie is gebruik gemaakt van de definitie van Philippe Lejeune, die stelt dat er sprake is van een 'autobiografisch pact' wanneer de naam van de auteur gelijk is aan die van de verteller en die van de hoofdfiguur. Bij de selectie van autobiografische titels zijn dus geen inhoudelijke eisen aan de teksten gesteld. Dit betekent ook dat er geen onderscheid is gemaakt tussen autobiografieën en memoires. Lejeune, 'Der autobiographische Pakt'. Zie voor de uitgangspunten van het project: Arianne Baggerman en Rudolf Dekker, 'De gevaarlijkste aller bronnen'. Egodocumenten: nieuwe wegen en perspectieven', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 1:4 (2004) 3-22 en de website: www.fhk.eur.nl/onderzoek/egodocumenten

achtergrond van ontwikkelingen in de pers, de status van de roman en de professionalisering van de geschiedschrijving. Die ontwikkelingen hadden tegen het einde van de eeuw tevens invloed op de transformatie van het autobiografische genre tot een literair beoordeelde persoonlijke getuigenis.

'KENNIS VAN DE MENSCHEN, DIE VÓÓR ONS HEBBEN GELEEFD, GELEDEN, GESTREDEN'

In de loop van de negentiende eeuw verschenen er steeds meer autobiografieën op de Nederlandse boekenmarkt, zo blijkt uit de inventarisatie van Nederlandse egodocumenten.⁷ Aangezien uitgevers commercieel werkten, zullen zij brood in deze levensverhalen hebben gezien. Vanaf het midden van de eeuw beconcurrerde namelijk een toenemend aantal uitgevers en boekhandelaren elkaar om de gunst van een groeiende groep lezers. Dat gebeurde onder andere door middel van een actiever reclamebeleid, een verandering van het distributiepatroon en een differentiatie van het boekenaanbod. In een poging gaten in de markt te vinden legden sommige uitgevers zich toe op volksuitgaves of protestants-christelijke boeken, anderen introduceerden nieuwe genres zoals school- en kinderboeken, hobbyboeken en reisgidsen.⁸ Het is de vraag of de autobiografie ook zo'n gat in de markt was en in welke behoefte van wie dit genre dan voorzag.

Om de eigentijdse verwachtingen ten aanzien van het genre te peilen, ben ik op zoek gegaan naar recensies van autobiografieën. Hoewel recensenten geen 'gewone lezers' zijn, zullen ze zich toch hebben moeten verhouden tot het publiek van hun media en hun taak: het gidsen van een groeiende groep ongeoefende lezers door een uitdijende boekenmarkt.⁹ Omdat ik ervan uitga dat uitgevers belang hadden bij aandacht voor hun boeken onder een zo breed en algemeen mogelijk publiek, heb ik recensies van autobiografieën gezocht in een viertal populaire algemeen-culturele tijdschriften zonder politiek en/of literair vernieuwende signatuur, maar met een lange levensloop zodat ik eventuele ontwikkelingen in de onderzoeksperiode 1850-1918 kon traceren: *Vaderlandsche Letteroefeningen* (1850-1876), *De Tijdspiegel* (1850-1918), *De Gids* (1850-1918) en *Stemmen voor Waarheid en Vrede. Evangelisch Tijdschrift voor Protestanten in Nederland* (1864-1918). *Vaderlandsche Letteroefeningen* was in 1850 al een oud tijdschrift, opgericht in 1760 en gericht op een breed publiek dat werd voorzien van informatie, opinie en amusement in de vorm van 'mengelwerk'. De oriëntatie was Nederlands en een groot deel van de geboden informatie bestond uit boekbesprekingen die veelal niet meer waren dan een

7 In het decennium 1850-1859 verschenen er 23 oorspronkelijk Nederlandse autobiografieën, in de jaren 1860 waren het er 26 en in de jaren zeventig 37. Tussen 1890 en 1899 verschenen er 42 en in het eerste decennium van de twintigste eeuw 52. In de jaren 1910 daalde het peil naar 31.

8 Marieke van Delft en Clemens de Wolf ed., *Bibliopolis. Geschiedenis van het gedrukte boek in Nederland* (Zwolle en Den Haag 2004); Lisa Kuitert, 'Schrijver van beroep. De professionalisering van de literaire auteur in de negentiende eeuw', *Boekmancahier* 13:47 (2001) 23-33; Lisa Kuitert, *Het ene boek in vele delen. De uitgave van literaire series in Nederland, 1850-1900* (Amsterdam 1993); Berry Dongelmans, 'Over boekenslijters, boekverkopers en uitgevers in de negentiende eeuw. Enkele ontwikkelingen' in: J.J. Kloek en W. Mijnhardt ed., *De productie, distributie en consumptie van cultuur* (Amsterdam 1991) 101-115.

9 Kuitert, *Het ene boek in vele delen* 90-96. Over de mogelijkheden en moeilijkheden van historisch receptie-onderzoek: J.J. Kloek, *Over Werther geschreven... Nederlandse reacties op Goethes Werther 1775-1800. Proeve van historisch receptie-onderzoek* (Utrecht 1985) en Jacqueline Bel, *Nederlandse literatuur in het fin de siècle. Een receptie-historisch overzicht van het proza tussen 1885 en 1900* (Amsterdam 1993).

samenvatting van het boek met een zedelijk gemotiveerd oordeel. De redactie van *De Gids* profileerde zich bij de oprichting in 1836 tegenover de *Vaderlandsche Letteroefeningen* en wilde een nieuwe vorm van letterkundige kritiek bedrijven, waarin het binnen- en buitenlandse letterkundige product centraal zou staan. *De Gids* ontwikkelde zich tot een uitgesproken liberaal tijdschrift, dat vanaf de jaren zestig uitgroeide tot de stem van het 'grootburgerlijk-liberale establishment'.¹⁰ In de jaren tachtig meende een groep jonge literatoren dat *De Gids* in literair en politiek opzicht had uitgediend, waarna in 1885 *De Nieuwe Gids* werd opgericht. De status van *De Gids* bleef echter onverminderd hoog. In 1864 wilde uitgever W.H. Kirberger het orthodox-protestantse volksdeel bedienen met een alternatief voor *De Gids*, waarna het tijdschrift *Stemmen voor Waarheid en Vrede* werd opgericht. *De Tijdspiegel* werd in 1844 opgericht als een gematigd sociaal-liberaal tijdschrift dat zich eveneens naast *De Gids* wilde profileren.¹¹

In deze vier tijdschriften vond ik 299 recensies van 242 verschillende autobiografieën uit binnen- en buitenland. Vrijwel de gehele periode was het aandeel buitenlandse (vertaalde en onvertaalde) autobiografieën bijna vijftig procent. Of autobiografieën nu een groot of klein aandeel op de Nederlandse boekenmarkt hadden, is echter moeilijk te zeggen.¹² In ieder geval circuleerden er volgens een tijdgenoot veel autobiografische boeken op de markt. Dominee A.W. Bronsveld, hoofdredacteur van *Stemmen voor Waarheid en Vrede*, stelde in 1891 bijvoorbeeld dat memoires en brieven tot de meest gelezen lectuur van die tijd behoorden. Al eerder, in 1872, signaleerde hij een groeiende interesse voor 'levensbijzonderheden' bij het lezerspubliek en een 'aan onbescheidenheid grenzende weetgierigheid van ons geslacht, dat alle cassettes zoo wel als alle archieven zou willen openen, en dat een portefeuille met brieven van belangwekkende personen koopen zou willen, zelfs tot den prijs der kieschheid en piëteit'.¹³

In tegenstelling tot Bronsveld klaagden critici van de andere tijdschriften juist over een teveel aan piëteit en een overdreven bescheidenheid.¹⁴ Daardoor was er naar hun smaak slechts een beperkte hoeveelheid gedrukte Nederlandse dagboeken, brieven en

10 Remieg Aerts, *De letterheren. Liberale cultuur in de negentiende eeuw: het tijdschrift De Gids* (Amsterdam 1997) 308.

11 G.J. Johannes, *De barometer van de smaak. Tijdschriften in Nederland 1770-1830* (Den Haag 1995); Aerts, *De letterheren*; Marita Mathijssen, 'Concurrentie voor De Gids. Literaire tijdschriften 1835-1845' in: idem, *Nederlandse literatuur in de romantiek 1820-1880* (Nijmegen 2004) 147-156; A.W. Bronsveld, 'Souvenirs', *Stemmen voor Waarheid en Vrede* (1910) 43-56, hierna afgekort als *SWV*; 'Bericht van de redactie bij den nieuwen jaargang', *De Tijdspiegel* (1918:1) 1-2; J.G.S., 'Ter inleiding', *De Tijdspiegel* (1919:1) 1-5.

12 In navolging van Rudolf Dekker stelt Henk te Velde dat het aantal Nederlandse egodocumenten vermoedelijk niet onderdoet voor dat in andere landen. Henk te Velde, 'Egodocumenten en politieke cultuur' in: Remieg Aerts, Janny de Jong en Henk te Velde ed., *Het persoonlijke is politiek. Egodocumenten en politieke cultuur* (Hilversum 2002) 9-31, 18; Rudolf Dekker, 'Dat mijn lieve kinderen weten zouden ... Egodocumenten in Nederland van de zestiende tot de negentiende eeuw', *Opossum* 3:8 (1993) 5-22.

13 A.W. Bronsveld, 'Mr. Is. da Costa en Mr. Groen van Prinsterer', *SWV* (1891) 276-288; A.W. Bronsveld, 'Onbevredigend', *SWV* (1891) 276-288.

14 Recensie van *Het twaalfjarig soldatenleven van den Majoor Hodson, in Britsch-Indië* (Arnhem 1860) door V.R., *De Tijdspiegel* (1860:2) 451-461; Recensie Mr. H. van A., *Uit de Gedenkschriften van een voornaam Nederlandsch beambte over de tweede helft der achttiende en het begin der negentiende eeuw* (Tiel 1882) door W.H. de Beaufort, *De Gids* (1882:2) 360-363; Recensie van Mr. H. van A., *Herinneringen van vroeger en later leeftijd, en aan gedenkwaardige land- en tijdgenooten* (Tiel 1884), *De Tijdspiegel* (1884:1) 517-519; Recensie van S.A. Naber, *Vier tijdgenooten. Indrukken en beschouwingen* (Haarlem 1894), *De Gids* (1894:2) 530-540; W.G.C.B., 'Bijdrage tot de geschiedenis der Bataafsche Republiek', *De Gids* (1895:2) 543-550.

memoires voorhanden. Bij alle klachten waren critici van de vier tijdschriften echter eensgezind over het belang van egodocumenten: een bijdrage leveren aan de geschiedenis van het recente verleden. De grote thematische diversiteit van autobiografieën vond dan ook weerklank bij de critici. Men was geïntereesseerd in autobiografieën over alle mogelijke onderwerpen: van de godsdienstige en kerkelijke ontwikkelingen, zeden en gewoonten in binnen- en buitenland en de geschiedenis van handel en nijverheid, wetenschap, toneel en letterkunde, tot de situatie in de koloniën en (internationale) politieke onderwerpen als de Franse tijd en de Italiaanse onafhankelijkheidsstrijd. Dergelijke onderwerpen zouden wij nu tot de contemporaine politieke geschiedenis, de cultuur-, sociaal-economische of mentaliteitsgeschiedenis rekenen. In de negentiende eeuw bestonden deze vertakkingen binnen de zich professionaliserende historische discipline nog niet.¹⁵ De invloedrijke historicus Robert Fruin (1823-1899) concentreerde zich vooral op staatkundige en politieke ontwikkelingen in de Republiek. In 1884 bepleitte zijn leerling P.J. Blok (1855-1929) in zijn oratie meer aandacht voor de studie van religie, letterkunde, recht en wet en economie in het verleden. Deze oratie wordt in de Nederlandse historiografie gezien als het begin van een thematische verbreding in de geschiedbeoefening, hoewel die feitelijk pas na 1900 van de grond kwam. Het begin van een contemporaine geschiedschrijving aan de Nederlandse universiteiten wordt pas gevonden met G.W. Kernkamp (1864-1943), in de periode rond de Eerste Wereldoorlog.¹⁶

Ruim voor die tijd, in 1858, werd Mary Seacole geroemd vanwege haar eigentijdse geschiedenis over de Krimoorlog, waarin bovendien niet de politiek maar de mens centraal stond. Dergelijke lof is vaker in besprekingen van autobiografieën te vinden. In 1873 prees een criticus van *De Gids* de autobiografie van de Duitse theoloog Karl Hase – *Idealen en afdwalingen. Herinneringen uit mijne jeugd* (1873) – als een ‘kleine, maar niet onbelangrijke bijdrage tot de duitsche geschiedenis,’ althans ‘voor ieder die de geschiedenis niet uitsluitend op de slagvelden en in de kabinetten meent te moeten zoeken’.¹⁷ Twee jaar later, in 1875, besprak A.W. Bronsveld de tussen 1777 en 1817 in delen gepubliceerde autobiografie van de Duitse piëtist Hendrik Jung Stilling. Deze tamelijk oude autobiografie voorzag volgens Bronsveld in een veranderde historische belangstelling die hij van harte toejuichte: ‘het is een groote vooruitgang, dat het ons tegenwoordig bij de beoefening der historie, hoe langer hoe meerder te doen wordt, niet om oorlogen en veldslagen en politieke onderhandelingen, maar om de kennis van de menschen, die vóór ons hebben geleefd, geleden, gestreden’.¹⁸

15 Jo Tollebeek, *De toga van Fruin. Denken over geschiedenis in Nederland sinds 1860* (Amsterdam 1990). Met name hoofdstuk 1, ‘De liberaal-positivistische onpartijdigheidsleer van Fruin’ en hoofdstuk 2: ‘Blok en de discussies omstreeks de eeuwwisseling’.

16 Tollebeek, *De toga van Fruin*, hoofdstuk 3: ‘De vernieuwingsdrang der ‘epigonen’; P. Luykx, ‘De beoefening van de nieuwste geschiedenis in de 20^e eeuw’ in: P. Luykx en N. Bootsma ed., *De laatste tijd. Geschiedschrijving over Nederland in de 20^e eeuw* (Utrecht 1987) 9-64. Meer over Kernkamp: L.J. Dorsman, *G.W. Kernkamp. Historicus en democraat 1864-1943* (Groningen 1995).

17 Recensie van Karl Hase, *Idealen en afdwalingen. Herinneringen uit mijne jeugd* (Groningen 1873) door W.F., *De Gids* (1874:1) 560-566.

18 A.W. Bronsveld, ‘Hendrik Jung Stilling. Eene voorlezing’, *SWV* (1875) 36-56.

OOGGETUIGEN VAN DE GESCHIEDENIS

Met hun lof voor autobiografieën getuigen critici vanaf 1850 steeds van een behoefte aan een meer sociaal, economisch, cultureel en persoonlijk georiënteerde geschiedenis van de eigen tijd. Autobiografieën voorzagen daarin en hadden daardoor een meerwaarde boven de reguliere geschiedschrijving. Ook het feit dat autobiografieën werden gezien als de verslagen van ooggetuigen, werd door critici positief geduid. 'Het is de gloed van den ooggetuige, die in alles doorstraalt, – het is de eenvoudigheid van de man, die wat hij verhaalt zelf gezien en ondervonden heeft', aldus het oordeel over de *Herinneringen van een oud-officier uit het tijdvak van 1793 tot en met 1815* (1863).¹⁹ Als participerende ooggetuige kon W.P. d'Auzon de Boisminart het leespubliek uit de eerste hand vertellen over de tijd dat Nederland was bezet door de Fransen en nog niet onafhankelijk was.

De interesse voor dergelijke ooggetuigenverslagen over het recente verleden heeft wellicht te maken met het veranderde historisch besef in de negentiende eeuw. In navolging van Reinhart Koselleck stelt de Amerikaanse historicus Peter Fritzsche dat er na de Franse Revolutie een modern historisch besef ontstond, waardoor voorbeelden uit het verleden niet meer van toepassing werden geacht op ervaringen in het heden. Tegelijkertijd leidde de collectief gedeelde breukervaring van 1789 tot een 'common historical field' waarbinnen tijdgenoten zichzelf en elkaar herkenden als deel van een nieuwe generatie en als deelnemers aan een historisch proces – bijvoorbeeld als soldaat in een van de Europese oorlogen uit die tijd, of als familielid van zo'n soldaat. Dit leidde tot een vermenging van het publieke en private domein op het niveau van individuele mensen. Deze vermenging ziet Fritzsche als de centrale oorzaak van de stroom aan autobiografische geschriften in de negentiende eeuw.²⁰ Deze these zou ook op de Nederlandse situatie van toepassing kunnen zijn. Het aantal autobiografieën en andere egodocumenten nam immers toe en uit de receptiegegevens blijkt dat autobiografieën werden gezien als bronnen van informatie over een breed scala aan onderwerpen uit de contemporaine geschiedenis.

Bij deze conceptie van de autobiografie past dat de intieme persoonlijkheid van de autobiograaf niet de eerste interesse van critici had. De zakenman P.N. Muller stelde in 1888 zelfs dat de beste autobiografieën waren geschreven door mensen die zich zelf waren 'vergeten', zoals het geval zou zijn bij de fabrikant en senator C.T. Stork die *De Twentsche Katoennijverheid – Hare vestiging en uitbreiding. Herinneringen en wenken* (1888) publiceerde.²¹ Juist omdat hij zichzelf op de achtergrond had gehouden, bood Stork een uitmuntende geschiedenis van de Nederlandse nijverheid in de negentiende eeuw.

19 Recensie van J.Th. Büser, *Veertig jaren terug. Herinneringen uit mijn militaire leven vóór, bij en na Nederlands herstelling in 1813* (Deventer 1863) en W.P. d'Auzon de Boisminart, *Herinneringen van een oud-officier uit het tijdvak van 1793 tot en met 1815. In verband met de viering van het halve eeuwvetijde der herstelling van Neerlands onafhankelijkheid* (Amsterdam 1863), *VL* (1864:1-4) 23-27.

20 Peter Fritzsche, 'Specters of history: on nostalgia, exile and modernity', *American Historical Review* 106 (2001) 1587-1618; Peter Fritzsche, 'The case of modern memory', *The journal of modern history* 73 (2001) 87-117; Peter Fritzsche, *Stranded in the present. Modern time and the melancholy of history* (Cambridge en London 2004). Zie ook: Jeroen Blaak en Arianne Baggerman, 'Reizigers in de tijd. 19de-eeuwse autobiografen en hun strijd tegen het vergeten', *Spiegel Historiael* 40:2/3 (maart/april 2005) 156-162.

21 P.N. Muller, 'C.T. Stork', *De Gids* (1888:1) 409-424.

Omgekeerd kon een autobiograaf stevast op negatieve recensies rekenen als hij zijn persoonlijkheid niet was vergeten. Dat zagen we bij de bespreking van Mary Seacole, die volgens de criticus van *Vaderlandsche Letteroefeningen* iets te veel over zichzelf had geschreven. Deze kleine kanttekening valt in het niet bij de negatieve reacties op de man die tegenwoordig als grondlegger van het autobiografische genre wordt gezien: Jean-Jacques Rousseau. Een vergelijking tussen *Les Confessions* (1782-1789) en de *Levensbeschrijving van Dr. Claus Harms* (1852) viel in 1853 dan ook in het voordeel van de laatste uit. Terwijl de Duitse theoloog Harms zich had geconcentreerd op zijn 'uitwendig leven' en de ontwikkelingen in zijn praktijk als predikant, zou Rousseau zijn blijven steken in het 'onnodig openbaren van 'verborgenheden''.²² Ook in 1894 werd volgens een criticus door het grote publiek nog negatief gereageerd op Rousseau. Gedreven door ijdelheid, pretenties en onoprechtheid zou Rousseau zodanig door zichzelf geobsedeerd zijn dat de sociale werkelijkheid geheel naar de achtergrond was verdwenen.²³ Maar daar ging het nu juist om: een blik op de eigentijdse werkelijkheid in al haar aspecten.

De historische waarde van herinneringen ging verloren als de autobiograaf zijn eigen persoon te veel op de voorgrond plaatste. Ook wanneer de schrijver overduidelijk partij was in de geschiedenis die hij beschreef, ontstonden er problemen. Dat was het geval met de door het Réveil beïnvloede predikant P.D. Chantepie de la Saussaye, die in 1860 *La crise religieuse en Hollande. Souvenirs et impressions* publiceerde. Als theoloog van de ethische richting had Chantepie veel kritiek gehad van collega's, wat er volgens critici toe had geleid dat hij een zeer partijdige 'apologie personelle' had opgesteld. Wie kennis wilde nemen van de recente theologische strijd, raadde de recensent van *Vaderlandsche Letteroefeningen* daarom ernstig af 'den heer Chantepie als historieschrijver te raadplegen'.²⁴ Mensen die niet verdacht werden van ijdelheid en partijdigheid zouden volgens de critici echter prima in staat zijn informatie te verschaffen over een bepaalde tijd en context. Mogelijk was hier voor vrouwen een bijzondere taak weggelegd. In de bespreking van Mary Seacoles autobiografie zagen we al dat zij werd geprezen als vrouw met een 'onbevangen hart' en 'helder oordeel' die simpelweg opschreef wat ze had gezien. Deze redenering keert terug in een bespreking van Harriet Martineau's *Autobiography* (1877). Omdat 'de vrouw is uitgesloten van de maatschappelijke voordelen die voor mannen de prijs plegen te zijn van hun geveinsdheid', meende de theoloog en letterkundige Allard Pierson in 1878 dat vrouwen directer waren. Als vrouw had de schrijfster en sociologe Martineau dan ook een bevrijdende invloed op de samenleving gehad en als vrouw bood zij de lezer een goede geschiedenis van het Engelse sociale leven in de eerste helft van de negentiende eeuw.²⁵ Deze receptie van Seacole en Martineau ondersteunt wellicht de stelling van de Ame-

22 Recensie van *Levensbeschrijving van Dr. Claus Harms, door hem zelven meegedeeld, met welgelijkend portret* (Alkmaar 1852) door J.H.S., *VL* (1853:1) 535-539.

23 Recensie S.A. Naber, *Vier tijdgenooten*. Deze receptie biedt mogelijk een antwoord op de vraag van Phyllis Grosskurth, 'Where was Rousseau' in: George P. Landow, *Approaches to Victorian autobiography* (Ohio 1978) 26-38. Zie ook: Arianne Baggerman, 'Autobiography and family memory in the nineteenth century' in: Rudolf Dekker ed., *Egodocuments and history. Autobiographical writing in its social context since the Middle Ages* (Hilversum 2002) 161-173.

24 Recensie van P.D. Chantepie de la Saussaye, *La crise religieuse en Hollande. Souvenirs et impressions* (Leiden 1860), *VL* (1861:1-3) 289-393.

25 A. Pierson, 'Harriet Martineau', *De Gids* (1878:3) 1-38.

rikaanse historiografe Bonnie Smith, die aan vrouwen een cruciale rol toekent in de thematische en chronologische uitbreiding van de professionele geschiedschrijving na 1900. Die uitbreiding was volgens Smith gedurende de negentiende eeuw vanuit de marge voorbereid door 'amateurs': vrouwen die zich, al dan niet als broodschrijfsters, toeleiden op het documenteren van de eigen tijd, die onder invloed van oorlogen en revoluties als traumatisch zou zijn ervaren. Die documentatie kreeg volgens Smith vorm in herinneringen, reisverslagen, historische romans en andere genres die door de historische professionalisering uit het domein van de historische discipline werden geweerd.²⁶ Uit mijn corpus blijkt zeker niet dat de meeste negentiende-eeuwse autobiografieën door vrouwen werden gepubliceerd; het bevat merendeels door mannen geschreven levensverhalen. Deze mannen hebben met de vrouwen echter gemeen dat ze niet-historisch geschoold waren en als ooggetuigen hun leven optekenden. In die zin denk ik dat Smiths concept 'amateurs' ook van toepassing is op de mannen die een autobiografie publiceerden. Als autobiografen documenteerden deze 'amateurs' (m/v) hun leven immers als eigentijdse geschiedenis met aandacht voor sociaal-economische en mentaal-culturele thema's die (nog) geen onderwerp van historische studie aan de universiteiten waren.

OP ZOEK NAAR REALISME

Het commentaar van critici op de reguliere geschiedschrijving kan duiden op een kloof tussen de actueel-historische belangstelling van het leespubliek en de historische discipline. Nederlandse professionele historici hadden immers vooral belangstelling voor de zeventiende eeuw. Bovendien hanteerden zij in de loop van de negentiende eeuw in toenemende mate 'de natie' als kader voor geschiedschrijving. Dat bracht een thematische nadruk op politiek-staatkundige onderwerpen en ontwikkelingen met zich mee. Maria Grever wees erop dat mensen die formeel geen burger van de natie waren, zoals vrouwen, mede hierdoor uit de geschiedenis verdwenen.²⁷ Dit geldt mogelijk ook voor andere groepen en hun ervaringen. Peter Fritzsche stelt namelijk dat mensen zichzelf en elkaar na 1789 herkenden als deelnemers aan een nieuwe tijd. Daardoor gingen zij zichzelf beschouwen en profileren als historische subjecten. Als zodanig hadden zij behoefte aan de uitwisseling van ervaringen. Waarschijnlijk was de professionaliserende geschiedschrijving daarvoor niet het meest geschikte medium. Terwijl die zich concentreerde op nationale politieke ontwikkelingen in het verre verleden, bleven de nieuwe historische subjecten van Fritzsche – zoals soldaten, handelslieden en industriëlen, zendelingen, predikanten et cetera – met lege handen achter. Wie zich rond het midden van de negentiende eeuw wilde informeren over de eigentijdse geschiedenis kon uiteraard terecht bij het groeiende aantal tijdschriften. Daarin waren naast boekbesprekingen ook artikelen en beschouwingen over politieke, wetenschappelijke, godsdienstige, letterkundige, sociale en economische ontwikkelingen te vinden. Persoonlijke ervaringen met die ontwikkelingen lijken in de tijdschriften

26 Bonnie Smith, *The gender of history. Men, women, and historical practice* (Cambridge en Londen 1998). Zie voor Nederland: Maria Grever, *Strijd tegen de stilte. Johanna Naber (1859-1941) en de vrouwenstem in geschiedenis* (Hilversum 1994), met name hoofdstuk 3: "Het vrouwelijk verstand is van nature partijdig". Sekse, feminisme en de professionalisering van de Nederlandse geschiedbeoefening'.

27 Grever, *Strijd tegen de stilte* 105-106.

echter minder ruimte te hebben gekregen. Die waren evenmin te vinden in kranten of nieuwsbladen, omdat die zich voornamelijk richtten op (meningen over) politieke en economische actualiteiten.²⁸ De afschaffing van het dagbladzegel – een belasting op formaat en oplage van kranten – in 1869 leidde weliswaar tot een uitgebreider berichtgeving, maar die had volgens Huub Wijffjes vooral betrekking op alle facetten van het 'nieuws van de dag'.²⁹ Terugblikken op voorbije dagen en jaren zullen daardoor niet voor de hand hebben gelegen.

Bovendien bleef de dagbladjournalistiek zich kenmerken door een vrij zakelijke stijl. Terwijl in Engeland en Amerika nieuwe journalistieke vormen als sociale reportages, interviews met ooggetuigen en vanuit een persoonlijk perspectief geschreven nieuwsberichten opkwamen, drongen deze pas na 1900 in de Nederlandse journalistiek door.³⁰ Deze vormen waren al iets eerder te vinden in de geïllustreerde tijdschriften, zoals *Eigen Haard* (1875), *Wereldkroniek* (1894), *Woord en Beeld* (1896), *Het Leven* (1906) en *Panorama* (1913), maar in deze periodieken had de berichtgeving betrekking op ofwel de wereld van kunst en cultuur of ook op de onmiddellijke actualiteit.³¹ Niet-geïllustreerde tijdschriften bevatten vooral algemene beschouwingen over actuele vraagstukken en fictionele bijdragen. Professionele historici richtten zich op politieke ontwikkelingen in het verre verleden. In al deze media lijken dus weinig mogelijkheden te zijn geweest voor realistische ervaringsverhalen over de eigentijdse geschiedenis. Die mogelijkheden waren er wel binnen de roman, maar de geringe status van het genre en de negatieve associaties met literair realisme leidden er volgens mij toe dat de autobiografie slaagde waar de roman mislukte.

Tot ver in de negentiende eeuw ging de roman gebukt onder een slecht imago. Romans zouden verslavend zijn, tot zedeloosheid leiden of tot overspannen romantische verwachtingen over het leven en van daaruit tot ontevredenheid, luiheid en depressies.³² Een belangrijk punt in de discussie over de status van de roman was de verhouding tussen feit en fictie, waarbij 'geschiedenis' steeds boven 'verdichting' werd gesteld.³³ In deze situatie kon de historische roman in de eerste helft van de negentiende eeuw op veel waardering rekenen, maar realistische romans over de eigentijdse werkelijkheid gingen vele critici een brug te ver.³⁴ Naar aanleiding van Eugène Sue's feuilletonroman *Les mystères de Paris*, over de onderkant van de Parijse samenleving, oordeelde

28 Maarten Schneider en Joan Hemels, *De Nederlandse krant 1618-1978. Van 'nieuwstydninghe' tot dagblad* (4e, geheel herziene en uitgebreide druk. Baarn 1979); Huub Wijffjes, *Journalistiek in Nederland 1850-2000. Beroep, cultuur en organisatie* (Amsterdam 2004).

29 Wijffjes, *Journalistiek in Nederland* 39.

30 Ibidem 30-33, 58-62.

31 Ibidem 42-43.

32 Marita Mathijssen, 'Geschreven met het vergrootglas' in: idem, *Nederlandse literatuur in de romantiek 1820-1880* (Nijmegen 2004) 129-134.

33 Willem van den Berg, 'Laveren tussen Huet en Heidegger. De discussie over het zedelijk nut en nadeel van een literaire parvenu' in: Klaus Beekman, Marita Mathijssen en George Vis ed., *Een bedachtzame beeldenstorm. Beschouwingen over de letterkunde van de achttiende en negentiende eeuw* (Amsterdam 1999) 293-311.

34 Pam Morris, *Realism* (Londen en New York 2003); Margaretha H. Schenkeveld, 'Vormen van realisme' in: W. van den Berg en P. van Zonneveld ed., *Nederlandse literatuur van de negentiende eeuw. Twaalf verkenningen* (Utrecht 1986) 226-244; Willem van den Berg, 'Realisme in de Europese letterkunde' in: G.J. van Bork en N. Laan ed., *Twee eeuwen literatuurgeschiedenis. Poëtische opvattingen in de Nederlandse literatuur* (Groningen 1986) 78-84; Marita Mathijssen, 'Realisme in de Nederlandse letterkunde (1840-1880)' in: Van Bork en Laan, *Twee eeuwen literatuurgeschiedenis* 85-90; .

een Nederlandse criticus in 1843 bijvoorbeeld dat de dagelijkse werkelijkheid niet thuis hoorde in romans.³⁵ Zelfs een vooruitstrevende criticus als Conrad Busken Huet (1826-1886) wees het realisme van Sue en andere Franse schrijvers als Balzac en Flaubert af; literatuur moest meer zijn dan een simpele fotografie van de werkelijkheid.³⁶ Ook minder progressieve critici verwachtten van romans een 'geïdealiseerd realisme'. Zij juichten realistische figuren en voorstellingen dus toe, maar vonden tegelijkertijd dat het alledaagse niet breed uitgemeten mocht worden en dat het goede het kwade moest overwinnen. 'Men mag eens voor de curiositeit een werk lezen, dat door een groot beschrijvingstalent ons een photographie geeft van het werkelijke leven, toch komt men het liefst zoo spoedig mogelijk terug bij iets, dat ons werkelijk boeit en verplaatst in een denkbeeldige schooner wereld,' aldus een criticus van *Het Lees kabinet* in 1880.³⁷

De historisch-letterkundige Toos Streng concludeerde dat Nederlandse critici er tot in de jaren 1880 niet in slaagden realisme en idealisme binnen de romanconceptie te verenigen. Realisme werd steeds geassocieerd met Franse romans die bij lezers losbandigheid, materialisme en atheïsme in de hand zouden werken. Tegelijkertijd schreven critici voortdurend met een 'realistische tijdgeest' te maken te hebben, waarin vraag was naar eigentijdse ervaringsverhalen die sturing konden bieden in de overgangstijd die na 1848 zou zijn ontstaan.³⁸ Door de negatieve pers voor realisme kon de roman moeilijk voorzien in deze vraag, maar de autobiografie misschien wel. Deze boeken waren immers geschreven door ooggetuigen en dat was voor de meeste critici voldoende garantie voor betrouwbaarheid en historische waarheid. Veel critici verkozen dan ook de feiten van de autobiografie boven de fictie van de roman. W.J. Knoop prefereerde bijvoorbeeld de *Geschriften van L.J.H. Timmermans, gepensionneerd Majoor der Infanterie van het Nederlandsch Oost-Indisch Leger* (1887) boven de veelbesproken anti-koloniale roman *Max Havelaar* (1860) van Multatuli:

Timmermans (...) was handelend persoon; alles, wat hij verhaalt, heeft hij gezien en gehoord; zijn eenvoudig verhaal draagt de onmiskenbare kenteekenen van diepe overtuiging, van natuur, van waarheid; daardoor boeit hij den lezer, sleept hij dien mede – veel meer, dan dat doet het prachtige proza van den Max Havelaar, waarbij men onwillekeurig zichzelf afvraagt: 'Is dat nu werkelijk zóó gebeurd; of is het verzonnen, of sterk opgehemeld?'³⁹

35 Geciteerd in Korrie Korevaart, *Ziften en zemelknoopen. Literaire kritiek in de Nederlandse dag-, nieuws- en weekbladen 1814-1848* (Hilversum 2001) 167.

36 Olf Praamstra, *Gezond verstand en goede smaak. De kritieken van Conrad Busken Huet* (Amstelveen 1991).

37 Ton Anbeek en Joost Kloek, 'Van idealisme naar naturalisme. Een onderzoek naar de romankritiek tussen 1879 en 1887', *De Negentiende Eeuw* 5:1 (1981) 3-30, 15. Zie ook Ton Anbeek en J.J. Kloek, *Literatuur in verandering. Voorbeelden van de vernieuwing in het proza tussen 1879 en 1887* (Den Haag 1981); Ton Anbeek, *De naturalistische roman in Nederland* (Amsterdam 1982).

38 Toos Streng, 'Realisme' in de kunst- en literatuurbeschouwing in Nederland tot 1875 (Amsterdam 1995) 215-216.

39 W.J. Knoop, 'Een officier van ons Indisch leger', *De Tijdspiegel* (1888:2) 276-312.

Omdat de informatie van autobiografen waar was, meenden critici dat autobiografieën in de discussie over actuele vraagstukken meer waarde hadden dan romans. Tegenover de roman *Uncle Tom's Cabin* (1852) presenteerden critici bijvoorbeeld de *Levensgeschiedenis van den Amerikaanschen slaaf W. Wells Brown, afgevaardigde bij het Vredescongres te Parijs, 1849. Door hem zelven beschreven* (1850). Tegelijkertijd onderscheidden autobiografieën zich in positieve zin van preken en algemene beschouwingen over actuele thema's. Autobiografieën waren immers geschreven door ervaringsdeskundigen. Inzake de actuele discussie over de vrijheid van handel roemde P.N. Muller daarom de al eerder genoemde autobiografie van C.T. Stork. Juist de herinneringen van een fabrikant die ervaring had met 'groote wisselingen van regeeringsinzichten' ondersteunden het pleidooi voor meer handelsvrijheid op de meest krachtige wijze:

Want de goede gevolgen daarvan [handelsvrijheid, mh] worden niet be-
toogd in de zoo herhaaldelijk gewraakte hoog wetenschappelijke orakel-
spreuken, maar bewezen, door het uitnemend succes van een man, die
alleen door die onbelemmerde vrijheid zoo hoog is geklommen. En juist
daarom verdient dit werkje in deze dagen de aandacht van allen, die in
den doolhof der lijnrecht tegenstrijdige meningen en verzekeringen van
toch aan weerszijden bekwame mannen, hun weg niet kunnen vinden
naar de waarheid. Want feiten bewijzen, terwijl woorden slechts bewee-
ren.⁴⁰

In feite wordt hier 'boekenkennis' tegenover 'ervaringskennis' gesteld en critici lijken prijs te stellen op ervaringsverhalen van allerlei soorten mensen.⁴¹ Of ze nu ooggetuige van een belangrijke historische gebeurtenis waren of ervaringsdeskundige op het terrein van een actueel vraagstuk. Met hun getuigenissen konden ze bijdragen aan meer kennis van onbelichte zaken uit het (recente) verleden en, naast romans en beschouwingen, een bijdrage leveren aan de publieke discussie.

Deze conceptie van een autobiografie opende waarschijnlijk grote mogelijkheden voor allerlei 'amateurs' en kan misschien het vaak veronderstelde 'democratisch potentieel' van het autobiografische genre verklaren.⁴² Daarmee wordt gedoeld op de uiteenlopende sociale, etnische en sekse-achtergrond van autobiografen. Het is echter de vraag hoe het mogelijk is dat zoveel verschillende mensen toegang tot dit genre hadden. De Amerikaanse historicus Michael Mascuch zocht het antwoord in ontwikkelingen op de boekenmarkt. Hij wees er voor de Engelse situatie op dat het boek in de achttiende eeuw dankzij alfabetisering en dalende papierenprijzen binnen het bereik van een groter aantal mensen kwam: lezers én schrijvers. Die situatie staat volgens hem aan de basis van het autobiografisch schrijven en het individuele zelfbeeld.⁴³ Bonnie

40 Muller, 'C.T. Stork' 413.

41 Voor een historisering van het begrip 'ervaring', zie Joan Scott, 'The evidence of experience', *Critical Inquiry* 17 (1991) 773-797.

42 Bonnie J. Gunzenhauser noemt de autobiografie het meest democratische genre in haar 'Autobiography: general survey' in: Jolly, *Encyclopedia of life writing*. Ook Sidonie Smith en Julia Watson signaleren in de achttiende eeuw een 'democratization of the institution of life writing'. Smith en Watson, *Reading autobiography* 97.

43 Michael Mascuch, *Origins of the individualist self: autobiography and self-identity in England, 1591-1791* (Cambridge 1997).

Smith interpreteerde het werk van 'amateurs' eveneens tegen de achtergrond van een uitdijende boekenmarkt, waar geld was te verdienen met eigentijdse geschiedenis in aansprekende genres als herinneringen.

In Nederland groeide de boekenmarkt na 1850 exponentieel.⁴⁴ De alfabetisering nam een hoge vlucht en de scheiding tussen werktijd en vrije tijd bevorderde het lezen eveneens. Daardoor werd de potentiële afzetmarkt van uitgevers en boekhandelaren groter. De gemiddelde prijs van boeken daalde door de concurrentie tussen uitgevers. Drukwerk werd nog goedkoper toen snelpersen vanaf de jaren zestig eenvoudig hoge oplages konden drukken en er in de jaren tachtig een goedkoper type papier (op basis van houtpulp) werd uitgevonden en gebruikt. Deze ontwikkelingen op de boekenmarkt genereerden ruimte voor nieuwe genres en schrijvers. Een ruimte die naar mijn idee deels werd gevuld met realistische en actuele ervaringsverhalen die moeilijk waren in te passen in de idealistische romanconceptie en evenmin onderdak vonden in journalistiek en geschiedschrijving.

PERSOONLIJKHEID EN AUTHENTICITEIT

Werden de meeste autobiografieën vanaf 1850 gewaardeerd als nuttige en belangwekkende verslagen van ooggetuigen en ervaringsdeskundigen over een breed scala aan actueel-historische onderwerpen, in de jaren 1880 kwam de historische waarde van autobiografieën onder druk te staan. Een van de eersten die vraagtekens stelde bij het waarheidsgehalte van autobiografische herinneringen was Allard Pierson. In *De Tijdspiegel* vroeg hij zich af hoeveel gewicht moest worden toegekend aan de informatie over Napoleon in de *Mémoires de Madame de Rémusat* (1880):

... deze Mémoires leeren ons eigenlijk niets nieuws dan juist dit eene, dat de mensch in Napoleon zoo laag stond. Stond hij werkelijk zóó laag? Dat zouden wij willen weten, en, formeel, is die vraag één met deze: zijn de Mémoires in elk opzicht afkomstig van een ooggetuige?⁴⁵

Pierson pleitte er daarom voor dat gedenkschriften 'met afdoende waarborgen van echtheid in het licht werden gegeven', opdat de lezer zeker was een authentiek ooggetuigenverslag in handen te hebben. Naar aanleiding van een nieuw deel *Mémoires de Madame de Rémusat* (1882) meldde Pierson echter dat er, vanwege de partijdigheid van menig autobiograaf en dagboekschrijver, 'uit zuiver historisch oogpunt wel eenig bezwaar tegen boeken van deze soort' was.⁴⁶ Na lezing van de *Mémoires du Prince de Talleyrand* (1891) trok W.H. de Beaufort in 1891 ten slotte de conclusie dat herinneringen

44 Van Delft en De Wolf ed., *Bibliopolis*; J.J. Kloek, 'Reconsidering the reading revolution: the thesis of the 'reading revolution' and a Dutch bookseller's clientele around 1800', *Poetics* 26 (1999) 289-307; Dick van Lente, 'Drukpersen, papiermachines en lezerspubliek: de verhouding tussen technische en culturele ontwikkelingen in Nederland in de negentiende eeuw' in: Theo Bijvoet, Paul Koopman, Lisa Kuitert en Garrelt Verhoeven ed., *Bladeren in andermans hoofd. Over lezers en leescultuur* (Nijmegen 1996) 246-263.

45 Recensie van *Mémoires de Mme de Rémusat 1802-1809* (Parijs 1880) door A. Pierson, *De Tijdspiegel* (1880:1) 337-343.

46 Recensie van *Mémoires de Mme de Rémusat* door Pierson, *De Tijdspiegel* (1882:1) 263-264.

niet zozeer dienden als 'bron voor de geschiedenis', maar als 'ingang tot den persoon des schrijvers'.⁴⁷

Deze omslag in de receptie van autobiografieën – van objectieve waarheid naar subjectieve getuigenis – sluit aan bij de toenemende twijfels aan de betrouwbaarheid van zintuigelijke waarnemingen. In het fin de siècle werden binnen en buiten wetenschappelijke kring vraagtekens gesteld bij de reikwijdte van de positivistische wetenschapsopvatting. Eigenlijk was er geen directe kennis van de werkelijkheid mogelijk: de waarneming was immers altijd gekleurd door de waarnemer en zijn bewustzijn. Het resultaat was dat het steeds moeilijker werd gevonden feit en fictie te onderscheiden.⁴⁸ Deze mentaliteitsverandering zorgde voor een andere verwachting ten aanzien van autobiografieën en autobiografen. Van de context van de autobiograaf verschoof de belangstelling naar diens eigen persoonlijkheid. Daarbij ging de belangstelling van critici vooral uit naar de persoonlijkheid van publieke figuren.

Een interessante casus in deze tendens is een bespreking van *Monsieur Guizot dans sa famille et avec ses amis* (1787-1874). W.H. de Beaufort was zeer lovend over deze biografie, in 1880 gepubliceerd door een dochter van de Franse staatsman. De criticus zag dit boek als een aanvulling op de door Guizot zelf geschreven memoires. Die betroffen zijn staatkundige loopbaan en leerden 'ons den persoon van den schrijver niet anders beschouwen, dan wij dien uit zijne daden kenden'. Dat was ook in overeenstemming met de historische waarde van memoires, aldus de criticus. Om nu te laten zien hoe Guizot tot zijn daden kwam en wat zijn levensprincipes waren, tekende Madame de Witt-Guizot het leven van haar vader binnenshuis op. Het resultaat was volgens de recensent van groot belang:

Het zijn voor de geschiedenis van Frankrijk onverschillige zaken; de staatsstukken en redevoeringen van den minister zullen er ons meer over leeren dan zijne vertrouwelijke ontboezemingen over huiselijke en persoonlijke belangen. Maar wie wil niet gaarne een blik werpen in het gemoed van mannen, die getoond hebben zoo oneindig veel meer te kunnen en durven doen dan hunne tijdgenooten? Het huiselijk leven vult het staatkundige aan, de mensch verklaart den staatsman.⁴⁹

Hier verwoordt De Beaufort een nieuw perspectief op levensgeschiedenissen. Hij geeft namelijk blijk van een interesse voor de privé-persoonlijkheid van een publiek persoon.⁵⁰ In dit geval wordt die privé-persoon nog niet door de autobiograaf zelf opgetekend, maar steeds meer wordt ook van de autobiograaf een schets van de eigen persoonlijkheid verwacht. Wanneer die uitblijft, wordt ontevreden gereageerd. Dat is bijvoorbeeld het geval in een bespreking van de langverwachte *Memoiren* (1884) van Heinrich Heine, die een criticus typeerde als het relaas van 'een afgetobde lijder, en

47 W.H. de Beaufort, 'Talleyrand's gedenkschriften', *De Gids* (1891:2) 330-343.

48 Mary Kemperink, *Het verloren paradijs. De literatuur en de cultuur van het Nederlandse fin de siècle* (Amsterdam 2001). Met name hoofdstuk 6: 'Een koningin met een ijzeren kroon: de wetenschap'.

49 Recensie van Mme de Witt-Guizot, *Monsieur Guizot dans sa famille et avec ses amis* (1787-1874) (Parijs 1880) door W.H. de Beaufort, *De Gids* (1881:1) 617-622.

50 Vgl. Jan Fontijn, *De Nederlandse schrijversbiografie* (Utrecht 1992), hoofdstuk 1: 'Geschiedenis van de biografie'.

iets vermoeds en vermoeiends, iets gewrongens en breedsprakigs kenmerkt meer dan eene bladzijde van deze Memoiren'. Wie Heine 'echt' wilde leren kennen, kon beter terecht bij *Les dernier jours de Henri Heine* van Camille Selden, of *Mme Jaubert's souvenirs: lettres et correspondences*.⁵¹

Mogelijk sloot de naar de persoonlijkheid verschoven belangstelling nog niet helemaal aan bij de 'objectieve' taak die autobiografen zichzelf stelden of waren autobiografen nog te beschroomd over zichzelf te schrijven. Anderen waren dat kennelijk niet. Familieleden en andere intimi publiceerden namelijk hun (auto)biografische herinneringen over die beroemdheden. Boeken als *Erinnerungen an Richard Wagner* (1883) door Hans von Wolzogen en *Alfred de Musset intime. Souvenirs de sa gouvernante* van Adèle Martellet (1906) kregen vanaf de jaren tachtig een warm onthaal van de critici.⁵² Door mee te liften op de beroemdheid van verwanten of kennissen konden sommige 'amateurs' in het fin de siècle misschien nog een plaatsje binnen het autobiografisch genre bemachtigen. Met hun eigen levensgeschiedenis waren die mogelijkheden beperkt geworden. Ooggetuigen en ervaringsdeskundigen waren zelf meestal niet beroemd, ze werden niet langer op hun woord geloofd én ze beschikten in de meeste gevallen niet over een literair talent.

Maar literair talent werd tegen het einde van de negentiende eeuw steeds belangrijker voor autobiografen. Vanuit het besef dat een autobiografie nooit de objectieve waarheid kon bevatten en dus geen 'geschiedenis' was, recipieerden critici de autobiografie allengs als een literair genre. Dat viel samen met een scheiding tussen de biografie en de autobiografie. In Engeland was dat volgens Keith Rinehart in de jaren tachtig gebeurd, maar in de onderzochte Nederlandse tijdschriften vond ik pas in 1896 een bespreking waarin een grens tussen beide genres werd getrokken.⁵³ Naar aanleiding van *Jan Willem's Levensboek. Losse bladen verzameld door H.J. Schimmel* (1896) stelde een anonieme criticus van *De Gids* dat het historische genre van de biografie moest voldoen aan eisen van feitelijke waarheid, terwijl het volgens hem in het literaire genre van de autobiografie om 'waarachtigheid' ging. Daartoe waren verbeelding en stilering van het levensverhaal juist vereist. Het is opmerkelijk dat de anonieme criticus de autobiografie tegelijkertijd tegenover 'litteratuur' zette: niet omdat een autobiografie geen verbeelding zou kennen, maar juist vanwege de 'kracht van waarheid' die met literaire middelen werd bewerkstelligd.⁵⁴ Waarheid krijgt hier dus de betekenis van oorspronkelijk, origineel en authentiek.

Met deze formulering lijkt de criticus aan te sluiten bij het streven naar authenticiteit dat volgens Ruiters en Smulders het overkoepelende thema was van nieuwe maatschappelijke en literaire groeperingen in het fin de siècle. Met noties als authenticiteit, onconventionaliteit en waarheid poogden de Beweging van Tachtig en de radicale liberalen van Jong Amsterdam de moderne cultuur een nieuwe grondslag te verschaf-

51 Recensie van *Heinrich Heine's Memoiren und neugesammelte Gedichte, Prosa und Briefe* (Hamburg 1884), *De Gids* (1884:3) 168-173.

52 Henri Viotta, 'Richard Wagner's nalatenschap', *De Gids* (1886:2) 158-168; Recensie van Adèle Colin Martellet, *Alfred de Musset intime. Souvenirs de sa gouvernante* (Parijs 1906), *De Gids* (1906:3) 558-559.

53 Keith Rinehart, 'The Victorian approach to autobiography', *Modern Philology* 51(1954) 177-216.

54 Recensie van *Jan Willem's Levensboek. Losse bladen verzameld door H.J. Schimmel* (Schiedam 1896), *De Gids* (1896:2) 533-537.

fen.⁵⁵ Rationele, positivistische kennis zou geen antwoord bieden op de 'echte' levensvragen. Die vereisten een ander soort kennis, een 'levenswijsheid die zich richt op de geest, op de ziel' aldus Mary Kemperink.⁵⁶ Behalve in het werk van de Tachtigers was dergelijke introspectieve levenswijsheid vermoedelijk ook te vinden in de autobiografie. Althans, in het type autobiografie dat tegenwoordig canonieke status heeft en kan worden gedefinieerd als de zelf geschreven ontwikkelingsgeschiedenis van een persoonlijkheid.

Het lijkt daarom niet toevallig dat in 1903 de eerste Nederlandse vertaling van Augustinus' *Confessiones* verschijnt. De kerkvader had immers zijn eigen ziel doorzocht en een min of meer persoonlijke ontwikkelingsgeschiedenis geschreven. Augustinus' bekeringsgeschiedenis verscheen niet bij een van de christelijke uitgevers, maar bij de progressieve S.L. van Looy. Hij was via de tijdschriften *Vragen van den Dag* en *De Nieuwe Gids* verbonden met de vernieuwingsbewegingen. Van Looy presenteerde Augustinus' *Belijdenissen* (1903) als een boek voor 'iedereen die prijs stelt op een innerlijk zieleleven'. Op geen enkele manier verwees hij in het prospectus naar de religieuze inhoud van deze uitgave; in plaats daarvan zette hij die in de markt als het werk van een intellectueel dat behoorde tot de klassiekers uit de wereldliteratuur.⁵⁷ In een recensie beklaagde dominee Bronsveld zich over Augustinus' transformatie van bekeerling tot literaire klassieker, maar blijkbaar kreeg het boek elders een goede ontvangst: in 1918 verscheen een derde goedkope druk.⁵⁸

Tegen die tijd was ook de andere klassieker binnen het autobiografisch genre als zodanig gecanoniseerd. In 1916 verscheen de eerste Nederlandse vertaling van Rousseau's *Les Confessions*. Ook deze vertaling was het werk van een progressieve uitgever, de socialistisch georiënteerde Wereldbibliotheek/Maatschappij voor Goede en Goedkope Lectuur. Dat Rousseau in die tijd werd gezien als een autobiografische standaard blijkt uit een bespreking van Ada Gerlo's *Herinneringen van een onafhankelijke vrouw* (1915). Een anonieme *Gids*-criticus was ervan overtuigd dat het in dit boek om 'persoonlijke ondervindingen en gevoelens' van Ada Gerlo (pseudoniem van Annie Salomons) ging, maar het werk was volgens hem mislukt omdat de schrijfster nog geen zuivere kijk op zichzelf had. Bovendien ontbrak het haar aan de 'gansch pretentieloze lieve ironie' die de criticus wel vond in *Les Confessions*. Gemeten naar die standaard bleek de criticus dat Ada Gerlo een 'waarlijk groot talent voor romanschrijfkunst' ontbeerde, waardoor haar boek 'onecht' aandeed.⁵⁹ Dat 'onechte' zat dus niet in de feitelijke onbetrouwbaarheid van deze herinneringen, maar in haar matige schrijftalent.

Dit verwijt trof meer vrouwelijke schrijvers na de eeuwwisseling. Hoewel hun werk veel werd gelezen, beoordeelden critici het doorgaans negatief. De populaire schrijfsters zouden geen 'echte' en authentieke kunst maken, maar slappe aftreksels van de realisti-

55 Frans Ruiter en Wilbert Smulders, *Literatuur en moderniteit in Nederland 1840-1990* (Amsterdam 1996) 105, 22.

56 Mary Kemperink, *Het verloren paradijs* 217.

57 Prospectus voor *Augustinus' Belijdenissen* (1903), Bibliotheek van de Koninklijke Vereniging van het Boekenvak (KVB), Collectie Personalia en Prospectussen (PPA) 465-8; Najaarsaanbieding met aankondiging van de tweede herziene uitgave van *Augustinus' Belijdenissen* (z.j.), KVB, PPA 466-3; Prospectus voor *Augustinus' Belijdenissen* (1907), KVB, PPA 466-3.

58 A.W. Bronsveld, 'Augustinus' Belijdenissen,' *SWV* 1904; Verzameladverentie Uitgaven van S.L. van Looy (1918), KVB, PPA 468-1.

59 Recensie van Ada Gerlo, *Herinneringen van een onafhankelijke vrouw* (1915), *De Gids* (1915:3) 566-571.

sche en naturalistische experimenten van avant-gardeschrijvers. Het commerciële succes maakte deze schrijfsters extra verdacht, evenals hun mannelijke (brood)schrijvende collega's. Sinds de Beweging van Tachtig profileerde de literaire voorhoede zich immers als de scheppers van literatuur voor een select publiek.⁶⁰ De door mij geselecteerde tijdschriften behoorden niet tot die voorhoede, maar vooral de *Gids*-critici lijken na verloop van tijd wel onder invloed te zijn gekomen van de nieuwe kunstopvattingen waarin originaliteit en authenticiteit centraal stonden. Tegen het einde van de negentiende eeuw richtte de letterkundige kritiek zich bovendien naar de (nieuwe) literatuurwetenschap, waardoor er in boekbeoordelingen meer esthetische normen werden gehanteerd.⁶¹

De conceptie van de autobiografie als een subjectieve en authentieke geschiedenis over de ontwikkeling van de eigen persoonlijkheid heeft de mogelijkheden van 'amateurs' (m/v) binnen het genre ernstig bemoeilijkt. De scheiding tussen biografie en autobiografie leidde er rond 1900 toe dat slechts een beperkt aantal autobiografen kon voldoen aan de literaire eisen die critici stelden. Vanaf de jaren 1880 waren de mogelijkheden van 'amateurs' al ingeperkt doordat de belangstelling verschoof naar de levensgeschiedenissen van beroemdheden uit het publieke domein. Dat waren in de regel geen 'gewone' mannen en vrouwen. Vanaf het moment dat de historische waarde van herinneringen als minimaal werd getaxeerd, verdwenen de voorheen zo geliefde verslagen van ooggetuigen en ervaringsdeskundigen uit het blikveld van de critici.

GESCHEIDEN CIRCUITS

Historici hadden rond de eeuwwisseling evenmin belangstelling voor de autobiografische boeken van ooggetuigen en ervaringsdeskundigen. De professionalisering van de geschiedwetenschap was namelijk samengegaan met een strikt onderscheid tussen literatuur en geschiedschrijving. Daardoor was onder andere het genre van de historische roman over de grens van de discipline geduwd. Vanwege de subjectieve en fictieve elementen werd de autobiografie rond 1900 gekwalificeerd als een onbetrouwbare bron.⁶² Terwijl critici de verslagen van ooggetuigen eerder nog zagen als chronologische en thematische aanvullingen op de professionele geschiedschrijving, werd die aanvulling aan het begin van de twintigste eeuw vermoedelijk ook minder op prijs gesteld. Jonge historici als Kernkamp en H.Th. Colenbrander (1871-1945) waren immers zelf van mening dat de geschiedschrijving na 1870 was losgezongen van 'de werkelijkheid' en 'het leven'. Colenbrander pleitte er daarom voor geschiedenis te schrijven 'in opdracht van de tijd' en de persoonlijkheid van de historicus in het geschiedwerk in te zetten.

60 Erica van Boven, 'Schrijven als beroep. Willy Corsari (1897-1998): een broodschrijfster met literaire passie' in: *Muzen aan het werk, vrouwenlevens in de kunsten. Jaarboek voor Vrouwengeschiedenis* 23 (Amsterdam 2003) 186-214. Zie ook Erica van Boven, *Een hoofdstuk apart. 'Vrouwenromans' in de literaire kritiek 1898-1930* (Amsterdam 1992).

61 Terry Eagleton, *The function of criticism. From The Spectator to post-structuralism* (Londen en New York 1994, oorspr. 1984) 65; C. van Rees, 'How a literary work becomes a masterpiece: on the threefold selection practiced by literary criticism', *Poetics* 12(1983) 397-417; Susanne Janssen, *In het licht van de kritiek. Variaties en patronen in de aandacht van de literatuurkritiek voor auteurs en hun werken* (Hilversum 1994) 23.

62 Grever, *Strijd tegen de stilte*, hoofdstuk 3; Smith, *The gender of history*; Dekker, 'Jacques Presser's heritage' 21.

Kernkamp beijverde zich voor een geëngageerde geschiedschrijving die was verbonden met actuele vraagstukken.⁶³

Tegelijkertijd keerden deze jonge historici zich enigszins af van het positivisme van Fruin en zochten ze toenadering tot de literatuur. Johan Huizinga (1872-1945) hechtte eveneens veel waarde aan de vormgeving van het historisch verhaal, maar hij was wars van een 'aesthetiserende gevoelshistorie, die uit een litteraire behoefte voortkomt, met litteraire middelen werkt, en op litteraire effecten gericht is'.⁶⁴ Voor alles was de taak van de historicus een waarheidsgetrouw beeld van het verleden te scheppen. Opmerkelijk is dat juist de bijna literair schrijvende Huizinga zo fel was over de genrescheiding tussen literatuur en geschiedschrijving. Dat had volgens Tollebeek te maken met de concurrentie tussen literatuur en geschiedschrijving. Rond 1930 signaleerde Huizinga namelijk dat er tussen beide sectoren een 'commercieel getinte gevoelshistorie' was ontstaan, die deels bestond uit 'vies romances'.⁶⁵

Waarschijnlijk vielen autobiografieën eveneens in deze commerciële categorie. Zo presenteerde uitgever P.M. Wink in 1923 een serie 'Romantische Geschiedenis' die zou bestaan uit 'fragmenten geschiedenis, levensbeschrijvingen, gedenkschriften en dergelijke'.⁶⁶ Daarmee meende Wink te voorzien in de ontspanningsbehoeften van hardwerkende intellectuelen. Andere genres waren daartoe nauwelijks geschikt: de literaire, psychologische roman had 'in negen van de tien gevallen maar weinig bekorends voor den naar ontspanning zoekende', de lezer van historische romans ging zich 'onwillekeurig inspannen om geschiedenis en fictie uit elkaar te houden' en detective-romans bevatten te veel onwaarschijnlijkheden. Over 'gewone' geschiedschrijving had Wink het niet, maar andere uitgevers haastten zich in het begin van de twintigste eeuw te melden dat romantische geschiedenis in de vorm van autobiografieën niets te maken had met 'dorre geschiedschrijving'. Toch zou lezing van autobiografische verhalen de geest verrijken. Het eerste deel van Winks serie, *Yashka. Mijn leven als boerenmeisje, bannelinge en officier*, zou de intellectueel bijvoorbeeld informeren over de strijd van de Russische Maria Botchkareva tegen het bolsjewisme in 1918. Met haar levensgeschiedenis verschaftte Yashka dus persoonlijke achtergronden bij het actuele wereldnieuws. In woord en beeld was dat nieuws binnen het bereik van steeds meer mensen gekomen doordat kranten en geïllustreerde tijdschriften na 1869 steeds goedkoper waren geworden. Volgens de Haarlemse uitgever A.C. Kruseman ontstond daardoor een grote belangstelling voor achtergrondinformatie over de levens- en ontwikkelingsgeschiedenis van 'de mannen die een hoofdrol spelen op het tooneel der tegenwoordige feiten, en wier namen in ieders mond zijn'. Om in die belangstelling te voorzien, lanceerde Kruseman in 1870 *Mannen van beteekenis in onze dagen*: een zeer succesvolle serie biografieën met een portret van elke hoofdpersoon.⁶⁷ Foto's van hoofdpersonen uit het dagelijkse nieuws waren eveneens te vinden in de geïllustreerde tijdschriften en die hadden volgens de uitgevers Nijgh & Van Ditmar geleid tot een onverzadigbare biografische 'weetgierigheid'.⁶⁸ Een zelfde conclusie trok de journalist Rompel, die in 1903

63 Tollebeek, *De toga van Fruin*, hoofdstuk 3.

64 Idem, hoofdstuk 4: 'Huizinga: vernieuwer binnen een cultuurtraditie' 230.

65 Ibidem 231.

66 Prospectus voor de serie *Romantische Geschiedenis* (1923), KVB, PPA 422-18.

67 Circulaire over *Mannen van beteekenis in onze dagen* (1871), KVB, PPA 531-2.

68 Prospectus voor *De Staats-hoofden der wereld* (circa 1902), KVB, PPA 507:6.

signaleerde dat het publiek grote interesse had voor autobiografische verhalen over de Boerenoorlog (1899-1902).

Deze 'sensatiezucht' verbond Rompel zelfs met een verandering binnen het autobiografisch genre. Doordat Boeren-voormannen als De Wet en Kruger waren gezwicht onder de druk van het publiek dat 'hongerde naar de prikkelende en opwindende verhalen, nu de zenuwspanning nog groot was', hadden beide autobiografen zich geen tijd gegeven 'den grooten rijkdom van herinneringen behoorlijk te verwerken'.⁶⁹ Het gevolg was dat hun autobiografieën nauwelijks waarde hadden voor de geschiedschrijving. Rompel kwalificeerde met name De Wet als vertegenwoordiger van een nieuwe generatie autobiografen, omdat hij zijn herinneringen een 'eigen, persoonlijk karakter' had gegeven:

Hij zegt de dingen die hij te zeggen heeft, kort, plomp, raak, ruw soms. Hij schetst ze met al het levendige der gloedfrisse herinnering. Hij neemt niets in de omlijsting der tijden en toestanden. Hij geeft van weinig rekenschap, tracht niets te verklaren, zooals hij bij ernstiger overwegen gedaan zou hebben. (...) Hij zegt de waarheid, hard en vierkant.⁷⁰

Rompels 'nieuwe generatie' verschilt als dag en nacht van de 'oude generatie' autobiografen. Die schrijvers werden immers geacht hun persoonlijkheid zoveel mogelijk op de achtergrond te houden, zodat de historische context waarin zij leefden de volle aandacht kreeg. Nog in 1888 had P.N. Muller daarom gesteld dat:

... een schrijver, die het leven van zich zelve of een ander geeft, vooral dan een werk van beteekenis levert, als hij zijn beeld plaatst in de lijst van zijn tijd. (...) In de lijst van hun tijd! Dan alleen kon men van den persoon een juiste opvatting verkrijgen, en ook dan eerst won die teekening eenig belang.⁷¹

De Wet nam volgens Rompel juist 'niets in de omlijsting der tijden en toestanden' en hij werd daarom geprezen. Volgens de journalist hadden de 'nieuwe' autobiografieën echter niets meer te maken met geschiedschrijving. Gezien de reactie van Huizinga op de commerciële 'gevoelshistorie' sloten professionele historici zich vermoedelijk bij Rompels oordeel aan. Behalve een concurrentie tussen literatuur en geschiedschrijving speelt hier misschien ook een concurrentiestrijd over de eigentijdse geschiedenis tussen professionele historici en amateurs. Literaire critici besteedden na de eeuwwisseling nauwelijks meer aandacht aan deze boeken. Rond 1900 is er volgens mij dan ook sprake van twee autobiografische circuits. Enerzijds een circuit van literair verantwoorde autobiografieën waarbij de grens met moderne romans vervaagde. Anderzijds een commercieel circuit van 'gevoelshistorie', bestaande uit allerhande herinneringen van publieke personen, verslagen van ooggetuigen en andere mensen die op de een of andere manier betrokken waren bij actuele wereldgebeurtenissen. Die 'gevoelshistorie' was vermoedelijk vooral verwant aan de journalistiek. Na de

69 Frederik Rompel, 'De Wet en Kruger over den onafhankelijkheidsstrijd', *De Gids* (1903:2) 500-522.

70 Ibidem 501.

71 Muller, 'C.T. Stork'.

eeuwwisseling werden reportages en interviews steeds gebruikelijker genres in de journalistiek. Niet zelden waren journalisten ook betrokken bij de publicatie van autobiografische boeken. Zo had de Krim-journalist W.H. Russell Mary Seacoles autobiografie voorzien van een voorwoord en was het levensverhaal van *Yashka* opgetekend door een Amerikaanse journaliste. Frederik Rompel bewerkte de Nederlandse uitgave van de *Gedenkschriften van Paul Kruger* (1902), dat door het dagblad *Nieuws van den Dag* als premiegeschenk werd verspreid. Tegelijkertijd kunnen de associaties met de commerciële en sensatiebeluste wereld van de journalistiek de status van het autobiografische genre in de ogen van professionele historici en literaire critici definitief hebben ondermijnd.

VAN OOGGETUIGE NAAR PERSOONLIJKHEID: CONCLUSIES

Een blik op de (beroeps)lezers van autobiografieën blijkt een verrassend perspectief te bieden op het autobiografische genre. Anders dan hedendaagse onderzoekers definieerden negentiende-eeuwse critici de autobiografie *niet* als een levensgeschiedenis die in de eerste plaats de persoonlijke ontwikkeling betrof. Niet de persoon van de autobiograaf had de interesse van de beroepslezers, maar wat hij of zij had gezien, gehoord en ervaren. De hedendaagse diskwalificatie van vele autobiografieën als mislukte variaties op een patroon van een negentiende-eeuwse drang tot introspectie en zelfanalyse, is daarom niet terecht.

Deze diskwalificatie gaat bovendien voorbij aan de functie die autobiografieën wel hebben vervuld: het realistisch documenteren van de eigen tijd. In een snel veranderende wereld leken historische voorbeelden niet meer van toepassing, maar er waren weinig andere media die sturing konden bieden in de overgangstijd waarin men in het midden van de negentiende eeuw meende te verkeren. Autobiografieën voorzagen in een lezersbehoefte aan eigentijdse, actuele ervaringsverhalen. Die behoefte werd niet bevredigd door de journalistiek en de geschiedschrijving en was moeilijk inpasbaar in de conceptie van de roman. Vermoedelijk hebben uitgevers dit commerciële 'gat in de markt' tussen journalistiek, geschiedschrijving en literatuur gezien, afgaande op het toenemende aantal gepubliceerde autobiografieën in Nederland. De expanderende boekenmarkt lijkt mensen van zeer divers pluimage de mogelijkheid te hebben geboden zich als autobiograaf te profileren. Of ze nu vrouw of man, zwart of wit, beroemd of onbekend waren, allerlei mensen werden door critici in staat geacht een bijdrage te leveren aan de discussie over actuele vraagstukken en de geschiedenis van de eigen tijd in al haar aspecten.

Aanvankelijk werden deze ooggetuigen en ervaringsdeskundigen op hun woord geloofd. De groeiende scepsis over de betrouwbaarheid van autobiografische herinneringen en de scheiding tussen de historische biografie en de literaire autobiografie zorgden echter voor een omslag die grote gevolgen had voor het 'democratisch potentieel' van het genre. Vanaf de jaren 1880 recenseerden critici namelijk vooral autobiografieën van reeds publiek bekende personen, of autobiografieën die over (bepaalde) literaire kwaliteiten zouden beschikken. Historici waren ondertussen bezig hun eigen discipline te professionaliseren, onder andere door de grenzen met niet-wetenschappelijke genres als de historische roman en de autobiografie scherper te trekken. Toen professionele historici na 1900 zelf begonnen te werken aan een eigentijdse, sociaal-economische en culturele geschiedenis in leesbare vorm, konden de autobiografieën vermoedelijk niet

langer dienen als aanvulling op de professionele geschiedenis. Bonnie Smith concludeerde dan ook dat de thematische en chronologische uitbreiding van de historische discipline weliswaar was voorbereid door 'amateurs', maar dat zij uiteindelijk nooit deel kregen aan het vak.⁷²

Het lijkt erop dat het merendeel van de autobiografieën rond de eeuwwisseling weinig anders restte dan een commerciële waarde. En die was er, getuige de door de journalist Rompel gesignaleerde behoefte aan memoires onder het leespubliek en het blijvend hoge aantal gepubliceerde autobiografieën in Nederland. Tegelijkertijd kunnen de associaties met de journalistiek en het commerciële succes van deze boeken de lage waardering voor autobiografieën en autobiografen weer hebben versterkt. Afgaande op de ontwikkeling in de receptie van autobiografieën door beroepslezers tussen 1850 en 1918 lijkt het uitgesloten dat een boek als *The Wonderful Adventures of Mrs Seacole in Many Lands* na 1900 zou zijn geprezen als een belangwekkende geschiedenis. Hoe belangrijk de anonieme criticus haar werk in 1858 ook vond, na zijn bespreking is de naam Mary Seacole niet meer te vinden tussen die van de vaders van de geschiedschrijving. 'Moeder Seacole' leeft echter voort in kringen van 'Black History' en haar autobiografie is in 1988 opgenomen in *The Schomburg Library of Nineteenth-Century Black Women Writers*.⁷³

72 Smith, *The gender of history*, hoofdstuk 9: 'Modernism, relativism and everyday life'.

73 *The Schomburg Library of Nineteenth-Century Black Women Writers: Wonderful Adventures of Mrs. Seacole in Many Lands*, with an introduction by William L. Andrews (New York en Oxford 1988); http://www.black-history-month.co.uk/articles/legacy_mary_seacole.html.